

Роксолана Зорівчак

ХТО ЗАПОЧАТКУВАВ АНГЛОМОВНУ ШЕВЧЕНКІАНУ? (ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА А.ГУМНИЦЬКОГО)

У сучасній науці все переконливішою стає думка, що час національних історій літератур, які оперують даними винятково внутрішнього розвитку, без виходу на світовий літературний процес, уже безповоротно минув. Тому-то найвизначніші письменники кожного народу належать водночас світовій літературі та людству. Для поетів, що пишуть мовами обмеженого користування, єдиний шлях до цього — переклад, до того ж, на найвищому художньому рівні.

На сучасному етапі розвитку людства найпоширенішою є англійська мова (подумати тільки: 400 років тому нею розмовляло лише 7 млн. осіб на Британських островах!). Саме тому англійські переклади українського художнього слова, зокрема творів Т.Шевченка, — один із важливих чинників нашого утвердження як нації у світовому літературному контексті.

І.Франко, автор понад п'ятдесяті статей різними мовами про творчість українського генія, зазначав, що незвичайна простота Шевченкового вислову вабить перекладача і водночас доводить до відчаю, коли він намагається хоча б приблизно передати враження, яке створює оригінал. Для цього, на думку вченого, потрібні “золотарі з дуже делікатним струментом і дуже ніжною рукою”¹.

З неабиякими труднощами стикаються й перекладачі творів Т.Шевченка англійською мовою, адже чим віддаленіші мови за особливостями своєї будови, “тим більшими бувають втрати в перекладі художнього твору, і своєрідні мовні особливості вимагають тоді дбайливішого збереження”².

Попри все, здобутки англійської Шевченкіани досить вагомі. На сьогодні твори поета вже опубліковані в Лондоні (1911, 1961), Тюлоні (пров. Манітоба, 1922), Джерсі-Сіті (1945, 1965), Джерсі-Сіті та Нью-Йорку (1961), Вінніпезі та Нью-Йорку (1961), Торонто (1961, 1964), Мюнхені (1961), Москві (1964, 1979), Києві (1977, 1988, 1989), представлені в антологіях та в англійській періодиці. До того ж, деякі з них мають по кілька інтерпретацій. Зокрема, поезії “Думи мої, думи мої...” (1839), “Мені однаково, чи буду...” перекладено вісім разів, вірш “Садок вишневий коло хати” — одинадцять, а “Заповіт” — 21 раз.

Хто ж започаткував англійську Шевченкіану?

Архівні матеріали, епістолярій, публіцистика XIX та поч. XX ст. засвідчують, що ним був Агапій Гончаренко (Андрій Онуфрійович Гумницький) — діяч українського національного та американського загальнодемократичного руху, священник і журналіст. На жаль, в Україні про нього донедавна майже нічого не знали. 1956 р. О.Єввіна у солідному як на той час монографічному дослідженні про українську літературу писала: “Перша згадка про Шевченка англійською мовою з'явилася, наскільки нам відомо, в Сан-Франціській газеті “The Alaska Herald” (“Вісник

¹ Франко І. Я. Шевченко в німецькому одязі // Збір. тв.: У 50 т. — К., 1982. — Т. 35. — С. 189–196.

² Почепцов Г.Г. О сохранении индивидуального своеобразия подлинника при переводе // Тетр. переводчика. — М., 1967. — Вып. 2. — С. 101.

Аляски”) за 1.III. 1868 р. ... На жаль, ми не маємо у своєму розпорядженні цієї статті, ні навіть скільки-небудь задовільного переказу її”³. В англomовному ж світі деякі матеріали про А.Гончаренка публікувалися. Зокрема, 1963 р. В. і Т.Луцвіи видали англійською мовою книжку “Агапій Гончаренко і “Вісник Аляски” Життєпис видавця і характеристика його газети”, одначе шевченкознавчий аспект його діяльності залишився поза увагою дослідників. У другому томі “Encyclopedia of Ukraine” (1988) лише побіжно згадується, що А.Гончаренко популяризував творчість Т.Шевченка (с. 216).

Минуло багато часу, поки дослідники в Україні в процесі копіткої праці по зернині зібрали матеріал про життя та різнобічну діяльність А.Гончаренка, зокрема шевченкознавчу.

Андрій Онуфрійович Гумницький народився в с.Кривин на Київщині (тепер с.Криве Попільнянського району Житомирської області) 31 серпня 1832 р. у родині священика.

Коли хлопчикові минуло вісім років, його віддали вчитися до Київської бурси, а потім — до Київської духовної семінарії. Закінчивши її 1853 р. з атестатом богослова, А.Гумницький незабаром постригся в ченці в Києво-Печерській лаврі. Тут його, як інтелігентного та доброзичливого юнака, призначили секретарем митрополита Філарета. Часто ченця Агапія (таке було чернече ім’я А.Гумницького) посилали з різними дорученнями до сіл, що належали монастиреві. З жахом спостерігав він злиденне існування селян та розкішний побут ченців⁴. Утіху знаходив лише у книжках. Читав їх багато — жадібно, допитливо. Оту любов до книжок він проніс через усе життя. Був вродженим лінгвістом, добре опанував давньогрецьку та гебрійську мови, був обізнаний зі світовою історією та архітектурою. Ще в Лаврі він мав намір видати деякі історичні матеріали, але дозволу не отримав. Згодом А.Гумницький із сарказмом напише: “Духовний собор швиденько вирішував справи, які стосувалися діжок пива, але недолюблював друкарства”⁵.

У Лаврі юнак познайомився із декабристом С.Трубецьким, який значною мірою вплинув на формування його волелюбних прагнень, ненависті до деспотизму будь-якого гатунку⁶.

Завдяки знанням та інтелігентності А. Гумницький привернув до себе увагу, і 12.XI.1857 р. його направили ієродияконом до Афінської посольської церкви. Спостерігаючи тут ту саму розпусту та лицемірство, що й у Києво-Печерській лаврі, Гумницький намагався залишитися Людиною. Гартував себе фізично — біля ріки Еліссос упродовж двох років викопав печеру, в якій вміщалися 12 стільців і стіл. А на столі були підручники новогрецької та арабської мов, примірники “Колокола” та “Полярной звезды”, на сторінках яких публікувалися і деякі матеріали А.Гумницького. Зокрема, в “Колоколе” від 15 лютого 1860 р. в рубриці “For Gentlemen Only” міститься його повідомлення з їдкою критикою на ігумена Антонія, що не здатний був відмовитися від різноманітних “мирських радощів” і турбувався лише про збереження своїх таємниць.

Якось шпик вистежили, що А. Гумницький вкинув до поштової скриньки листа О.Герценові та М.Огарьову. Протягом кількох хвилин його долю було вирішено. Царський посол О.Озеров дуже ввічливо запросив ієродиякона на корабель “Русалка” на обід. А коли А.Гумницький з’явився, його заарештували та повідомили, що повезуть до Росії. Сталося це 2 лютого 1860 р. Через 12 днів корабель прибув до Константинополя (теперішній Стамбул). Тут царський посол

³ Євіна О.М. Дожовтнева та радянська українська література за рубежами СРСР. — К., 1956. — С. 57.

⁴ Honcharenko A. The slavery // The Alaska Herald. — 1868. — Mar. 15. — P. 3.

⁵ The Alaska Herald. — 1871. — 11 Apr. — P. 3.

⁶ Ibid. — 1870. — 18 Aug. — P. 6.

Черняєв попросив турецьку владу кинути А.Гумницького до в'язниці, де той мав чекати на теплохід "Олег", що плив до Одеси.

Однак 16 лютого 1860 р. завдяки старанням нащадка донських козаків Осипа Гончара А.Гумницький здійснює втечу на острів Мальту. 4 березня 1860 р. він під прізвищем Гончаренко, яке відтоді не змінював, прибув до Лондона. Тут недавнього в'язня зустріли Герцен, Огарьов та інші політичні емігранти.

В англійській столиці А.Гончаренка не полишають думки про Україну. У статті "Монастирське кріпосне право", вміщеній у "Колоколе", він викриває духівництво, вимагає звільнення з кріпацтва монастирських селян. "Життя селян, що належать до монастирів, — пише А.Гончаренко, — це праця, праця на монастир, аж до смерті"⁷. Закінчується стаття такими рядками: "У Києво-Печерській лаврі 1500 братчиків, ченців та послушників. Всі вони славлять Бога. Отже, земля їм не потрібна і можна б її віддати селянам. А селяни вже зуміють перетворити пустку на прекрасно оброблену землю"⁸.

Довідавшись про смерть Т.Шевченка, А.Гончаренко опублікував у газеті "Колокол" за 1 квітня 1861 р. статтю, в якій називає поета "ворогом тиранії будь-якого гатунку", "борцем проти царя, чиновників, панства, свого та чужого", висловивши дуже важливу думку про те, що Шевченкове слово "сповнювало надією серця гноблених і гнаних його земляків на чужині, потішало наш люд у неволі"⁹. Варто зазначити, що це була єдина стаття в "Колоколе" українською мовою. В шевченкознавстві її називають некрологом, але, на нашу думку, це радше, як завважив М.Драгоманов, — голосіння¹⁰: устами А.Гончаренка оплакував народ найкращого свого сина.

У Лондоні А.Гончаренко мешкав недовго. Довідавшись, що греки піднімаються на боротьбу проти тиранії, він першого вересня 1861 р. поїхав туди, хоча й розумів, що ризикує життям. Адже царський уряд, який був тоді у дружніх стосунках із режимом Оттона, обіцяв за нього, живого чи мертвого, винагороду казкових розмірів¹¹. 9 січня 1862 р. А.Гончаренко приїхав на Афіньську гору. Там 25 січня його висвятили на священника православного віровизнання. Побував він також у Гермуполісі, на Ліванських горах, в Єрусалимі, в Палестині, в Александрії. І скрізь невтомно згуртовував своїх краян, зазнаючи при цьому постійних переслідувань. В Александрії з ініціативи царського посла Лаговського на нього навіть було організовано замах.

У жовтні 1864 р. на кораблі "Ярінтон" А.Гончаренко з турецького міста Смирна вирушив до США, а 1 січня 1865 р. був уже в Бостоні. 28 вересня 1865 р. він одружився з Альбіною Чітті — американкою з Філадельфії. Деякий час подружжя мешкало у Нью-Йорку, а згодом переїхало до Сан-Франціско. Тут А.Гончаренко заснував власну друкарню — першу на американській землі, яка, крім латинських, мала черенки кирилиці, а також першу в Західній півкулі слов'янську бібліотеку та "Російське республіканське добродійне товариство "Декабрист" — на честь перших російських провісників волі.

1 березня 1868 р. А.Гончаренко почав регулярно видавати двотижневик "The Alaska Herald" ("Вісник Аляски"). Спочатку він виходив в основному англійською, пізніше стало з'являтися все більше матеріалів російською, а то й українською мовами.

⁷ Колокол. — 1860. — 1 дек. — А. 86. — С. 716.

⁸ Там само. — С. 718.

⁹ Колокол. — 1861. — 1 апр. — А. 95. — С. 798.

¹⁰ Драгоманов М.П. Листочки до вінка на могилу Шевченка в ХХІХ роковини його смерті // Літературно-публіцистичні праці: У 2-х т. — К., 1970. — Т. 2. — С. 289–290.

¹¹ Strohel B. Exile with a price on his head made legend in California // The Oakland Tribune. — 1962. — Aug. 15.

У першому номері видання було вміщено Гончаренків матеріал під назвою "Curious Ideas of the Poet Taras Shevchenko". Оскільки це — перша згадка про українського поета в англomовному світі, наводимо її повністю: "Our country is spacious and great and has many people, with many languages; but all, from the Moldavians to the Finns, are silent. Wherefore? Because a holy priest preached from the Scriptures that a swineherd king, who coveted the neighbor's wife and killed his neighbor in order to get her, went to heaven. Another holy priest preached from the words of the Bible that one might flay his brother alive, and rob him of his coat, and then, if he brought the coat to the altar, he would go to heaven. Ah! Christ Jesus for whom wast thou crucified?"

("Наша країна простора й велика і є в ній багато людей і багато мов; але всі — від молдован до фінів — мовчать. Чому? Бо святий панотець проповідував із Святого письма, що цар свинопасів, який домагався дружини свого сусіда і вбив свого сусіда, щоб заволодіти нею, пішов до раю. Інший святий панотець повчав словами Біблії, що можна здерти із ближнього шкуру, тоді пограбувати його одяг та піти до раю, якщо принести цей одяг на вівтар. О! Ісусе Христе, за що ж Тебе розіп'яли?").

Багато дослідників помилково вважали, начебто А. Гончаренку належить стаття про Т.Шевченка англійською мовою. Зокрема, Н.Орловська писала: "У 1868 р. на Алясці надруковано англійською мовою з вільним перекладом твору "Кавказ" невелику статтю А.Гончаренка"¹². Насправді ж перед нами — прозовий переклад, доволі вільний, до того ж, лише уривків із поеми Т.Шевченка — з рядка 89 ("У нас же й світа, як на те...") до рядка 106 ("Хоч і рідню всю забери!") та рядки 128—129 ("За кого ж ти розіп'явся, Христе, сине божий!").

Так 135 років тому, завдяки А.Гончаренкові, Шевченкове слово вперше залунало англійською мовою. Цікаво, що сталося це не в таких культурних центрах, як Лондон, Единбург чи Нью-Йорк, а на далекому Заході США, в країні першопоселенців, золотошукачів і звіроловів.

Для перекладу обрано вбивчі за сарказмом місця гнівної інвективи "Кавказ", які викривають облудність царських маніфестів, релігійних доктрин, офіційної преси, що представляли загарбницьку політику царату як акт доброти та милосердя.

Як прозове відтворення віршового тексту, до того ж, не зовсім семантично адекватне, Гончаренків текст не може вважатися перекладом у сучасному розумінні цього терміна, що передбачає передачу не лише змісту та ідеї, мегаобразу оригіналу, а й стилістичних особливостей, кожного його мікрообразу та словесного образу. А.Гончаренко не відтворив вагомої реалії, висловленої зворотом "Сибір неісходима", лише частково передано писану кров'ю поета сентенцію "Од молдованина до фіна На всіх язиках все мовчить, Бо благоденствує!" — "but all, from the Moldavians to the Finns, are silent". З мовного боку, досить добре відтворено рядки 128—129, у першу чергу, завдяки лексичним архаїзмам **thou wast**, хоча активна форма зворотного дієслова "розіп'ястися" ("розіп'явся") оригіналу в даному контексті семантично місткіша та багатша на конотації, ніж пасивна форма перекладу **wast crucified**.

Зазначимо, що переклад, навіть найдосконаліший, на протигагу оригіналу, — категорія історична, і за деякими винятками, потребує поновлення. Тож на сьогодні маємо вже п'ять повних англomовних відтворень поеми "Кавказ" (А.-Дж. Гантера, В.Річ, Дж.Віра, Г.Маршалла, В.Кіркконела—К.Андрусина). Для порівняння наведемо переклад рядків 89—106, 128—129, здійснений Дж.Віром:

¹² Орловська Н. Шевченко в західноєвропейській критиці другої половини ХІХ століття // 36. праць VIII наукової шевченківської конференції. — К., 1960. — С. 275.

Just look at all our vast domains —
 Boundless Siberia alone!
 And prisons — myriads! Peoples — throngs!
 From the Moldavian to the Finn
 All silent are in all their tongues
 Because such great contentment reigns!
 With us, a priest the Bible reads
 And then to teach the flock proceeds
 About a king of ancient times,
 Who took to bed his best friend's bride,

And slew the friend he wronged besides...
 Now he's in heaven! See the kind
 We send to heaven! You're denied,
 As yet, our holy Christian light!
 Come, learn from us! With us, it's loot,
 But pay the shot,
 And straight to God,
 And take your family to boot! ...
 ...For whom, O Jesus, Son of God,
 Then wert Thou crucified?"¹³.

У №16 двотижневика (1.IX 1868 р., с.7) А.Гончаренко опублікував уривок поетичного послання "І мертвим, і живим, і ненарожденним..." — із першого рядка ("І смеркає, і світає") до 18-го ("Які будуть живива!"), вилучивши рядки 11–12 ("Кайданами міняються, Правдою торгують"). Далі було вміщено 6 рядків поеми "Кавказ" — від "За кого ж ти розіп'явся" до "Воно ж так і сталось", щоправда, без зазначення автора.

У №17 за 15 вересня 1868 р. на стор. 6 подано в оригіналі ще два уривки з "Кавказу": рядки 89–106 та 134–141. Однак їхнього автора і цього разу не було названо.

Полемізуючи з газетою "Московские ведомости" з приводу якоїсь неприхильної згадки про себе, А.Гончаренко у двох числах двотижневика (№26 від 1.II 1869 та №27 від 15.II 1869 р.) цитує уривок вірша Т.Шевченка "Думи мої, думи мої..." (1839): "Думи мої, думи мої, Квіти мої, діти! Виростав вас, доглядав вас, — Де ж мені Вас діти?.. В Україну ідіть, діти! В нашу Україну, Попідтинню, сиротами, А я тут загину". Очевидно, ці слова були співзвучні настроям А.Гончаренка, який весь час тужив за рідним краєм.

Цитати з Шевченкових творів часто зустрічаємо і в листах А.Гончаренка, і в його статтях. "Що ми?.. Чиї сини? Яких батьків? Ким? За що закуті?" — пише він у статті "Діла Батьків наших не забути", яку 1894 р. переслав М.Павликові для публікації у Львові¹⁴. В листі до того ж Павлика від 4.X 1895 р. він цитував перші чотири рядки "Псалму Давидового" "Чи є що краще, лучче в світі"¹⁵. Лист до К.Геника від 30.VIII 1902 р. у справі організації братства на соціалістичних засадах починається цитатою знову ж таки із 132 "Псалму Давидового" (рядки 201–204; 217–222)¹⁶.

Постає питання: чи записував А.Гончаренко твори Т. Шевченка з пам'яті, чи мав "Кобзаря"? Відповідь дає його листування з М.Павликом: "У січні 1861 р. в Лондоні М. Огарьов приніс мені книжку "Кобзар" Т.Шевченка, друковану в С.-Петербурзі, в друкарні П.Куліша 1860 р. із С.-Петербурга прислали для мене..."¹⁷; "Я більше нічого не маю на нашій українській мові, окрім "Кобзаря", що небіжчик Шевченко сам прислав для мене в Лондон 1860 р."¹⁸ Однак у "Кобзарі" 1860 р. не було ні "Кавказу", ні послання "І мертвим і живим, і ненарожденним...". Обидва ці твори надруковані в Лейпцигу 1859 р. у книжці під заголовком "Новые стихотворения Пушкина и Шавченки", що вийшла як восьмий випуск серії "Русская библиотека" у видавництві В.Гергарда за редакцією І.Головіна. Вірогідно, що А.Гончаренко послуговувався саме цим виданням, щоправда, дивно, чому в листі до М.Павлика він про нього не згадував. Адже лише в лейпцизькому виданні,

¹³ Шевченко Т. Вибрані поезії. =Shevchenko T. Selected Poetry. — К., 1989. — С. 297, 299.

¹⁴ Фонд М.Павлика (663). — Ол. 1. — Од. зб. 211. — Арк. 269.

¹⁵ Там само. — Арк. 280.

¹⁶ Там само. — Арк. 47.

¹⁷ Там само. — Арк. 197.

¹⁸ Там само. — Арк. 298.

як і в публікації Гончаренка, шостий рядок звучить як “День і ніч блукаю”, а 11-й та 12-й (“Кайданами міняються, Правдою торгують”) випущено. Крім того, лише в лейпцизькому виданні в рядку 98-у “Кавказу” читаємо: “Та дружню жінку взяв за себе”, а саме так цей рядок подано в “The Alaska Herald” №17 за 15.IX 1868 р.

Двотижневик виходив регулярно до квітня 1872 р. і, крім Аляски та Сибіру, мав читачів у Японії, на Гавайських островах, у Китаї та в Австралії¹⁹, і А.Гончаренко був і редактором, і складачем, і експедитором, і чорноробом, автором переважної більшості статей.

Крім шевченківських матеріалів, у часописі публікувалися статті про М.Гоголя та його твори “Тарас Бульба”, “Мертві душі” (15. VI 1869), про О.Герцена (1.III 1870; 15.VI 1870), якого А.Гончаренко називав одним із найвидатніших діячів XIX ст. Дуже часто згадується “Колокол”, лондонський період життя А.Гончаренка.

Низку статей присвячено життю українців на Алясці та їхній ролі в історії відкриття північно-західних територій Північної Америки. У 1910–1914 рр. дещо з цих матеріалів передруковувала газета “Український голос” у Вінніпезі. А.Гончаренко називав себе літописцем²⁰, і це було справді так. Про заснований ним двотижневик дослідник А.Шлепаков писав: “Ця досить прогресивна за змістом газета відіграла помітну роль в американському громадсько-політичному житті 60–70-их років XIX ст.”²¹

Надмірна праця, конфлікти з американськими урядовцями й ділками, постійні неприємності від російського духівництва та консула Клінкенстрема виснажили А. Гончаренка. У травні 1872 р. він продав англійський друкарський шрифт Бібліотеці Конгресу у Вашингтоні, але видавничу діяльність не припинив: першого вересня 1872 р. в Америці виходить заснована ним перша газета слов’янським шрифтом. Із 1 вересня 1872 р. до 1 червня 1873 р. побачили світ лише п’ять її номерів. У них поряд із російськими публікувалися українські статті, в яких А.Гончаренко розповідав про себе, про своїх земляків на чужині. Так, у №1 міститься стаття українською мовою про зустріч із полтавцем Ф.Сливчинським: “Сливчинський був справником у Сквирі, Київської губернії, в тім повіті, де я на світ божий народився. Там, там далеко, в селі Кривині, може, ще татусь живе й мати й сестриці та братики”. У 3-му листку (14.XII 1872) є стаття “До родаків на чужині”, у №4 (2.II 1873) – “Україно, моя ненько!”. У №5 “Свободи” А.Гончаренко передрукував свою статтю про Т.Шевченка, вміщену в “Колоколе”, з приміткою: “Ці рядки на пам’ять про Тараса Шевченка, який помер 26 лютого 1861 року, я опублікував у “Колоколе”. Я тепер передруковую їх на прохання одного мого земляка, який написав мені так: “Задзвонили на Україні в усі дзвони – час нам зробити поминки по праведному Тарасу”. Там же, під заголовком “Небіжчик Тарас Шевченко так говорив”, наводиться та сама цитата з поеми “Кавказ” (рядки 89–106), що в англійському перекладі була подана 1.III 1868 р.

1873 року, в червні, А.Гончаренко купив ферму за 26 миль від Сан-Франциско у свого земляка з Поділля О. Крушевського, героя Кримської війни²². Вид із ферми багато чим нагадував А.Гончаренкові рідні Дніпрові кручі. На хуторі він організував недільну школу для дітей із бідних родин, тримав пасіку, варив мед. Усе життя А. Гончаренко любив важку фізичну працю (“Я хочу вмerti за плугом або з косою у руках”, – писав він до М.Павлика 1.IV 1894 р.²³). Мріяв відвідати Галичину, але зробити це не давали борги²⁴.

¹⁹ Гончаренко А. Лист до М. Павлика // Народ. – 1894. – 21 січня. – Ч. 2. – С. 21.

²⁰ Фонд М.Павлика (663). – Оп. 1. – Од. зб. 211. – Арк. 269.

²¹ Шлепаков А. Українська трудова еміграція в США і Канаді. – К., 1960. – С. 54.

²² Фонд М.Павлика (663). – Оп. 1. – Од. зб. 211. – Арк. 261; див. також: Марков С. Летопись Аляски. – Л., 1948. – С. 170.

²³ Там само. – Арк. 260.

²⁴ Там само. – Арк. 272.

“А.Гончаренко немов ожив як українець, одержавши від нас звістку із признанням його діяльності, а також наші коломийські видання, та став писати по-українському, між іншим, обіцяв прислати для “Народу” свої “Споминки”, що, вже давно описані по-англійському, лежать у рукописі”, — писав М.Павлик на початку 1894 р.²⁵ Обіцяні “Споминки” були надіслані та опубліковані в “Народі” (1894, №№ 6—9, 15.III — 1.V). Того ж 1894 р. М.Павлик видав їх окремою книжкою²⁶, десять примірників якої надіслав авторові.

У “Споминках” А.Гончаренко розповідає про себе, про своїх рідних, зупиняючись докладніше на роках дитинства, юності та лондонському періоді життя. Мова спогадів вирізняється яскравою образністю, рясніє синонімами, фразеологізмами, зокрема прислів'ями, шевченкізмами: “я зліплений з іншої глини” (33), “хоч кілок на голові теши” (26), “танцював по їх дудці” (32), “каша наша, а батьків борщ” (3), “мій батько Гончар, а я його син Гончар і кашовар” (3), “в своїй хаті своя правда і сила і воля” (13) тощо. Зустрічаємо в тексті А.Гончаренка чимало полонізмів (тлустий, малженство, курованс, виспа та ін.), що було властиво мовленню інтелігенції Правобережної України в XIX ст. 1965 р. видавництво “Славути” (м.Едмонтон) перевидало Гончаренкові “Споминки” (на жаль, без будь-якої передмови чи коментарів) для відзначення сторіччя приїзду їхнього автора до Америки (1 січня 1865 р. до Бостона).

Гончаренкові спогади високо оцінила галицька громадськість, про що свідчить рецензія І. Дорундюка²⁷. М.Павлик також був про них високої думки, як і про всю діяльність їхнього автора²⁸. Водночас він завважував і плутанину в поглядах А.Гончаренка, його потяг до анархізму, утопій. “З Гончаренком можна де в чому не годитися, та його мусить поважати усякий, кому дорога воля нашої країни”²⁹, — писав він.

Ім'я А.Гончаренка в українських публікаціях в Америці кінця XIX-го — поч. XX-го ст. зустрічаємо досить часто. Мені поталанило розшукати “Календар для американських русинів” за 1901 р., виданий у м. Оліфант (Пенсильванія). Тут на с. 35 вміщено фотографію А.Гончаренка, а на с. 59 до неї подається пояснення: “Агапій Гончаренко — се його найновіша фотографія, котру нам прислав 1.VIII 1900 р. з власним підписом і такою заміткою: “Із цього горняти — що за моїми плечима, я пересадив цю сосну, July 1, 1873, і під її коренем закопав горнець Сибірської землі”.

У календарі містяться цікаві дані щодо англомовної Шевченкіани: перше товариство імені Тараса Шевченка в США заснували 21.IX 1896 р. в м.Шамокин (Пенсильванія). 1898 р. члени товариства намагалися організувати Шевченків вечір, однак реакціонери перешкодили цьому. Перший шевченківський вечір у США організували члени цього ж таки товариства 30 травня 1900 р.

Мрія А.Гончаренка побачити наостанок Україну так і не здійснилася.

5 травня 1916 р. його не стало. Поховали невтомного пропагандиста українського Слова на хуторі, поруч із прахом дружини. На могилі посадили сосну, яка росте там і досі. Протягом тривалого часу могила була занедбана. Нині її відновлено, а колишній хутір А.Гончаренка 15 травня 1999 р. оголошено державним заповідником “Україна”.

м. Львів

²⁵ Павлик М. Ще про Агапія Гончаренка // Народ. — 1894. — № 2. — 15 січня. — С. 20.

²⁶ Гончаренко А. Споминки / Видав М.Павлик. — Коломия, 1894. Усі цитати зі “Споминок” подаю за цим виданням, зазначаючи в тексті сторінку.

²⁷ Хлібороб. — 1894. — 15 червня.

²⁸ Павлик М. “Україна” в Америці: Про діяльність А.Гончаренка в Америці // Народ. — 1893. — № 19—20. — 1—15 жовтня. — С. 230; Його ж. Ще раз про Агапія Гончаренка // Там само. — 1894. — № 2. — 15 січня.

²⁹ Народ. — 1893. — № 19 — 20. — 1—15 жовтня. — С. 231.